

Patrycja Rutkowska

ORCID ID: 0000-0002-0339-8013

Ochrona dóbr kultury w niemiędzynarodowych konfliktach zbrojnych

Streszczenie: Autorka wskazuje w artykule, że współcześnie mamy do czynienia z konfliktami zbrojnymi nieposiadającymi charakteru międzynarodowego. Jako przykład podaje konflikt w Syrii i Iraku, podczas którego były i nadal są zagrożone dobra kultury stanowiące komponent dziedzictwa kulturowego wszystkich narodów. Wychodząc od definicji niemiędzynarodowego konfliktu zbrojnego, autorka dostrzega, że tylko nieznaczna część aktów międzynarodowego prawa humanitarnego zapewnia ochronę dóbr kultury w sytuacji zaistnienia konfliktu wewnętrznego. Za dobry krok w kierunku uzupełnienia tej luki prawnej uznaje włączenie przez społeczność międzynarodową zasad poszanowania dóbr kultury w zakres prawa zwyczajowego. Ponadto zauważa, że zasada odpowiedzialności jednostki za naruszenie międzynarodowego prawa humanitarnego może w przyszłości służyć skutecznemu egzekwowaniu ochrony dóbr kultury w konfliktach zbrojnych.

Słowa kluczowe: ochrona dóbr kultury, konflikty zbrojne, międzynarodowe prawo humanitarne, konflikt w Syrii i Iraku, zwyczaj międzynarodowy

Wprowadzenie

Nieodłącznym elementem historii naszej cywilizacji są konflikty zbrojne, w których dochodzi do zagrożenia nie tylko życia ludzkiego, ale również tego, co stanowi wytwór działalności człowieka, tj. dzieł sztuki czy obiektów kulturalnych. Prowadzenie działań zbrojnych, których jednym ze skutków jest zamierzone bądź przypadkowe niszczenie dóbr kultury, niewątpliwie pozbawia przyszłe pokolenia możliwości obcowania ze świadectwem ich przynależności do danego kręgu kulturowego oraz ze śladami tożsamości grupy (np. grupy etnicznej, kulturowej czy religijnej) lub – w szerszym kontekście – narodu. Należy jednak zauważyć, że problematyka ochrony dóbr kultury podczas działań zbrojnych stała się przedmiotem szczególnego zainteresowania społeczności międzynarodowej dopiero po II wojnie światowej, w wyniku której doszło do niewyobrażalnych strat na dziedzictwie kulturowym narodów europejskich¹. Obserwacja współczesnych konfliktów zbrojnych, mających coraz częściej charakter niemiędzynarodowy, pozwala skonstatować, że pomimo przyjętych w latach 50. XX w. rozwiązań prawnych odnoszących się do ochrony dziedzictwa kulturowego nadal dochodzi do zniszczeń dóbr kultury przybierających postać masowych i systematycznych aktów dewastacji, wandalizmu i grabieży. Dobrym tego przykładem jest obecny konflikt zbrojny toczony na terenach Syrii i Iraku.

Mając na uwadze powyższe, przedmiotem rozważań w niniejszym artykule uczyniono zagadnienie ochrony dóbr kultury w sytuacji zaistnienia konfliktów zbrojnych o charakterze niemiędzynarodowym. Autorka dokonuje analizy treści aktów międzynarodowego prawa humanitarnego, zastanawiając się jednocześnie nad ich skutecznością w obliczu trwającego konfliktu zbrojnego w Syrii i Iraku. W tym celu poszukuje odpowiedzi na następujące pytania: po pierwsze, jakie sytuacje w prawie międzynarodowym uznaje się za konflikt zbrojny mający charakter niemiędzynarodowy; po drugie, jakie akty międzynarodowego prawa humanitarnego przyznają ochronę dobrom

¹ Szerzej na ten temat zob.: S.E. Nahlik, *Grabież dzieł sztuki: rodowód zbrodni międzynarodowej*, Wrocław–Kraków 1958.

kultury w czasie niemiędzynarodowego konfliktu zbrojnego; po trzecie, czy możliwe jest egzekwowanie przestrzegania przez strony walczące prawa międzynarodowego w zakresie ochrony dóbr kultury w czasie konfliktu zbrojnego.

Ze względu na przedmiot badań w artykule zastosowano metodę instytucjonalno-prawną, która okazała się być niezbędna do przebadania aktów międzynarodowego prawa humanitarnego pod kątem występowania w nich postanowień regulujących powyższe zagadnienia.

Niszczenie dóbr kultury podczas konfliktu zbrojnego w Syrii i Iraku

Konflikt zbrojny w Syrii i Iraku, prowadzony pomiędzy stroną rządową a zbrojną opozycją, przyczynił się do znacznych zniszczeń dziedzictwa kulturowego Bliskiego Wschodu. Jak podkreśla w swoich wypowiedziach dyrektorka generalna UNESCO, Irina Bokova, „celowe i systematyczne niszczenie dziedzictwa kulturowego Syrii osiąga bezprecedensowy poziom we współczesnej historii”². Czystki kulturowe³ prowadzone przez Państwo Islamskie niszczą bogactwo świata arabskiego obfitującego niegdyś w liczne dobra kultury materialnej. Dewastacja antycznego dziedzictwa kulturowego Syrii i Iraku motywowana jest przede wszystkim względami religijnymi, ponieważ dla ISIS wszystkie dobra kultury, które pochodzą z czasów przed pojawieniem się islamu, są świadectwem bałwochwalstwa. W dodatku działania prowadzone przez ISIS wobec dziedzictwa

² Zob. *Director-General Irina Bokova condemns the destruction of the Mar Elian monastery in Syria*, UNESCO, 21.08.2015, <https://en.unesco.org/news/director-general-irina-bokova-condemns-destruction-mar-elian-monastery-syria>, 26.11.2018; *The struggle against Cultural Cleansing is a Security Imperative*, UNESCO, 2.07.2015, http://www.unesco.org/new/en/member-states/single-view/news/the_struggle_against_cultural_cleansing_is_a_security_impera/, 26.11.2018.

³ W kontekście wydarzeń mających miejsce w Syrii UNESCO używa zazwyczaj pojęcia *cultural cleansing* przy formułowaniu wypowiedzi dotyczących niszczenia dóbr kultury przez ISIS.

kulturowego Syrii mogą być także powiązane ze współczesną wersją ikonoklazmu, czyli terroryzmu kulturowego skierowanego przeciwko dobrom kultury⁴.

Należy jednak mieć na uwadze fakt, że nie tylko członkowie Państwa Islamskiego przyczyniają się do zubożenia dziedzictwa kulturowego Syrii. Wiele cennych zabytków uległo dewastacji z powodu prowadzonych operacji wojskowych przez władze, które starały się w ten sposób odzyskać kontrolę nad niektórymi miastami. Dlatego też m.in. w marcu 2013 r. pod ostrzałem sił rządowych znalazł się minaret Wielkiego Meczetu Aleppo⁵, który stanowił dla rebeliantów nie tylko ważny punkt obserwacyjny, ale także stanowisko snajperskie⁶. Rok wcześniej doszło do spalenia jednego z najsłynniejszych średniowiecznych bazarów Al-Madina, stanowiącego część Starego Miasta w Aleppo, które od 1986 r. znajdowało się na Liście Światowego Dziedzictwa UNESCO⁷. W marcu 2014 r. syryjskie siły powietrzne zbombardowały strategicznie umiejscowiony średniowieczny zamek Krak des Chevaliers w prowincji Homs znajdujący się od 2012 r. pod okupacją rebeliantów⁸. Do kolejnych zniszczeń dóbr kultury doszło w 2015 r., kiedy to uległ bombardowaniom słynny rzymski teatr w mieście Bosra⁹. Przykłady zniszczeń dóbr kultury podczas trwania syryjskiego konfliktu można by mnożyć w nieskończoność. Warto jednak mieć na uwadze, że większość zabytków

⁴ Szerzej na ten temat zob.: S. Strykowska, *Problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego w działalności międzynarodowych trybunałów karnych*, „Adam Mickiewicz University Law Review” 2016, t. 6, s. 220 i nn.

⁵ Znany również pod nazwą Meczet Umajjadów.

⁶ Zob. *How Syria's ancient treasures are being smashed*, BBC, 10.07.2014, <https://www.bbc.com/news/magazine-28191181>, 3.11.2018.

⁷ Zob. *Large part of ancient souk in Syria's Aleppo in ashes: activists*, REUTERS, 30.09.2012, <https://www.reuters.com/article/us-syria-crisis/large-part-of-ancient-souk-in-syrias-aleppo-in-ashes-activists-idUSBRE88J0X720120930>, 3.11.2018.

⁸ Zob. *Syria Crusader Castel Krak de Chevaliers has war scars*, BBC, 22.03.2014, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-26696113>, 3.11.2018.

⁹ Zob. *Director-General condemns destruction of vestiges in the Ancient City of Bosra, a Syrian World Heritage site*, UNESCO, 24.12.2015, <https://whc.unesco.org/en/news/1416/>, 3.11.2018.

znajdujących się na Liście Światowego Dziedzictwa UNESCO uległo zniszczeniu wskutek wykorzystywania ich do celów wojskowych, co może stanowić w rezultacie naruszenie jednej z naczelných zasad międzynarodowego prawa humanitarnego, tzw. zasady rozróżnienia pomiędzy obiektami cywilnymi a obiektami o przeznaczeniu wojskowym¹⁰.

Należy dodatkowo podkreślić, że wymienione powyżej liczne przykłady celowego niszczenia dziedzictwa kulturowego Bliskiego Wschodu potwierdzają fakt, iż trwający obecnie konflikt zbrojny w Syrii i Iraku dominuje nad innymi konfliktami pod względem ilości występujących strat w dobrach kultury. Może to wynikać nie tylko z bezwzględności prowadzonych działań zbrojnych przez strony konfliktu, ale także z tego, że skutki w sferze prawa międzynarodowego zachodzą nie w samej sytuacji zaistnienia konfliktu wewnętrznego, lecz dopiero w momencie przyznania bojownikom statusu strony walczącej. Stanowi to problem zarówno dla ochrony dóbr kultury podczas działań zbrojnych, jak i dla późniejszego przypisania uczestnikom konfliktu odpowiedzialności za działania mające na celu dewastację czy grabież dóbr kultury¹¹.

Pojęcie niemiędzynarodowego konfliktu zbrojnego

W XXI wieku coraz częściej mamy do czynienia z konfliktami zbrojnymi, w których rola strony walczącej nie jest już przypisana wyłącznie państwu, uznawanemu nie tak dawno za monopolistę walk zbrojnych. Obecnie coraz większą rolę w działaniach zbrojnych

¹⁰ Więcej informacji na temat zasady rozróżnienia w niemiędzynarodowych konfliktach zbrojnych można znaleźć w obszernej publikacji: J.M. Henckaerts, L. Doswald-Beck, *Customary International Humanitarian Law*, Vol. 1: *Rules*, International Committee of the Red Cross 2005.

¹¹ Por. M. Pietras-Eichberger, *Ochrona dóbr kulturalnych podczas niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych*, [w:] *Ochrona dziedzictwa kultury w konfliktach zbrojnych w świetle prawa międzynarodowego i krajowego, 60 lat konwencji haskiej i 15 lat jej protokołu dodatkowego*, red. E. Mikos-Skuza, K. Sałaciński, Warszawa 2015, s. 127–128.

odgrywają aktorzy pozapaństwowi, tj. oddziały paramilitarne, grupy lokalnych watażków, zorganizowane grupy przestępcze czy terroryści. Warto jednak zwrócić uwagę, że nie jest to jedyna zmiana zachodząca w sferze konfliktów zbrojnych. Przemianom ulega również sam charakter konfliktu zbrojnego, który współcześnie przybiera postać bardziej lokalną niż międzynarodową, mającą różnorodne podłoże m.in. etniczne, cywilizacyjne czy religijne. Charakterystycznymi zaś cechami współczesnych konfliktów zbrojnych są: asymetria, nieprzewidywalność, bezprawie, nagłość¹².

W literaturze przedmiotu kwalifikacja konfliktu zbrojnego o charakterze międzynarodowym nie budzi większych wątpliwości¹³. Problem pojawia się jednak w sytuacji niemiędzynarodowego konfliktu zbrojnego; odnoszące się do którego regulacje prawne w sferze prawa międzynarodowego mają nadal wyłącznie charakter fragmentaryczny¹⁴. Na gruncie międzynarodowego prawa humanitarnego zastosowanie do konfliktów niemiędzynarodowych (o ile spełnią odpowiednie przesłanki) ma wspólny art. 3 dla Konwencji Genewskich z 1949 r. oraz dołączony do niej II Protokół Dodatkowy z 1977 r.¹⁵ Niemniej we wspólnym art. 3 nie zdecydowano się na przyjęcie ani definicji, ani nawet określonej koncepcji niemiędzynarodowego konfliktu zbrojnego, co w przekonaniu twórców treści artykułu miało zwiększyć zakres jego stosowania¹⁶. W praktyce doprowadzało to wielokrotnie do takich sytuacji, w których dokonywano różnych, często sprzecznych ze sobą interpretacji tego przepisu prawnego, w celu uniknięcia stosowania postanowień międzynarodowego prawa

¹² Por. W. Krztoń, *Wojna i konflikt zbrojny – przemiany*, „Obronność. Zeszyty Naukowe Wydziału Zarządzenia i Dowodzenia Akademii Obrony Narodowej” 2013, nr 1, s. 143.

¹³ Wraz z chwilą wybuchu konfliktu zbrojnego o charakterze międzynarodowym zaczynają obowiązywać takie dokumenty prawa międzynarodowego jak: Konwencje haskie z 1907 r., Regulamin dotyczący praw i zwyczajów wojny lądowej z 18.10.1907 r., konwencje genewskie z 1949 r. oraz dołączony do nich I Protokół Dodatkowy z 1977 r.

¹⁴ Por. M. Pietras-Eichberger, dz. cyt., s. 127.

¹⁵ Dalej także jako II PD.

¹⁶ Por. P.B. Grant, *Islamic law, international law and non-international armed conflict in Syria*, „Boston University International Law Journal” 2017, Vol. 35, s. 6.

humanitarnego. Dlatego też społeczność międzynarodowa, chcąc uzupełnić w tym zakresie międzynarodowe prawo humanitarne, podjęła decyzję o wypracowaniu zasad i obiektywnych kryteriów, które w sposób jednoznaczny pozwoliłyby na zakwalifikowanie danej sytuacji do grupy niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych. Drugim równie istotnym powodem podjęcia stosownych działań w tym zakresie była próba ograniczenia dowolności w zakresie uznawania przez władze państwowe wewnętrznych napięć za konflikt zbrojny, co w rezultacie pozwalałoby im również na dobrowolne decydowanie o zasadności stosowania *ius in bello*¹⁷. W związku z powyższym podjęto decyzję o umiejscowieniu w treści art. 1 II Protokołu Dodatkowego z 1977 r. definicji niemiędzynarodowego konfliktu zbrojnego¹⁸, do którego zalicza się konflikt odbywający się na terytorium Wysokiej Umawiającej się Strony między jej siłami zbrojnymi a rozłamowymi siłami zbrojnymi lub innymi zorganizowanymi uzbrojonymi grupami, pozostającymi pod odpowiedzialnym dowództwem i sprawującymi taką kontrolę nad częścią jej terytorium, że mogą przeprowadzać ciągłe i spójne operacje wojskowe¹⁹. Zdaniem H. Schreiber uznanie konkretnej sytuacji za niemiędzynarodowy konflikt zbrojny powinno zostać poprzedzone badaniem poziomu intensywności prowadzonych działań zbrojnych oraz stopnia organizacji stron konfliktu²⁰. Zawarte w II PD z 1977 r. postanowienia mają zastosowanie jedynie w sytu-

¹⁷ Inaczej prawo konfliktów zbrojnych.

¹⁸ Przedstawiona w treści art. 1 II PD z 1977 r. definicja jest jedyną normatywną definicją niemiędzynarodowego konfliktu zbrojnego. Zob. J. Nowakowska-Mału-secka, *Odpowiedzialność karna jednostek za zbrodnie popełnione w byłej Jugosławii i w Rwandzie*, Katowice 2000, s. 30.

¹⁹ Art. 1 II Protokołu dodatkowego do Konwencji genewskich z dnia 12 sierpnia 1949 r. dotyczący ochrony ofiar niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych, sporządzony w Genewie 8 czerwca 1977 r., Dz.U. 1992 nr 41 poz. 175. Podobne stanowisko wyraziła Izba Apelacyjna MTKJ w sprawie *Procesutor vs. Tadic*, sprawa no. IT-94-1-I, zd. 97, *Decision on the defence motion for interlocutory appeal on jurisdiction*, <http://www.icty.org/x/cases/tadic/acdec/en/51002.html>, 1.12.2018.

²⁰ Por. H. Schreiber, *Komentarz do Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z Regulaminem wykonawczym do tej Konwencji oraz Protokołem dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego*, [w:] *Konwencje UNESCO w dziedzinie kultury. Komentarz*, red. K. Złasińska, Lex 2014, 3.11.2018.

acji, gdy konfrontacja stron konfliktu przybiera charakter zbiorowy. Inaczej rzecz ujmując, walka powinna rozgrywać się pomiędzy stronami podlegającymi odpowiedniej koordynacji, tzn. pomiędzy regularnymi siłami zbrojnymi a zorganizowaną i uzbrojoną grupą powstańczą. Ponadto sporządzony przez Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża komentarz do II PD z 1977 r.²¹ dostarcza szczegółowych wyjaśnień na temat charakterystyki koordynacji działań zbrojnych stron konfliktu. W przekonaniu MKCK, powinna ona obejmować zarówno planowanie, jak i prowadzenie trwałych oraz skoordynowanych operacji wojskowych zbrojnych ugrupowań opozycyjnych, zdolnych jednocześnie kontrolować znaczną część terytorium państwa, w którym odbywa się konflikt zbrojny²². W postanowieniach Konwencji Genewskich z 1949 r. trudno byłoby odnaleźć bardziej precyzyjną definicję niem międzynarodowego konfliktu zbrojnego niż ta zawarta w treści II PD z 1977 r. Opierając się zaś na interpretacji negatywnej, zawartej w art. 1 ust. 2 II PD, można natomiast wykluczyć takie sytuacje, które z pewnością nie będą zaliczane do katalogu niem międzynarodowych konfliktów zbrojnych. Należą do nich m.in.: wewnętrzne napięcia i niepokoje, które stanowią *primo* odosobnione i sporadyczne akty przemocy, *secundo* rozruchy, oraz *tertio* innego typu działania, niewchodzące w zakres pojęciowy konfliktu zbrojnego. Dodatkowo należy zaznaczyć, że nie jest to katalog zamknięty, gdyż przedstawia jedynie listę przykładowych sytuacji, które nie mogą być uznawane za niem międzynarodowy konflikt zbrojny²³.

²¹ Dalej też jako MKTK.

²² *Komentarz Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża do postanowień Konwencji genewskiej o polepszaniu losu rannych i chorych w armiach czynnych (I konwencja genewska) z 12 sierpnia 1949 r. (z 1958 r.)*, <https://ihldatabases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Comment.xsp?action=openDocument&documentId=1919123E0D121FEFC12563CD0041FC08>, 3.09.2018; zob. także: P.B. Grant, *Islamic law, international law and non-international armed conflict in Syria*, „Boston University International Law Journal” 2017, vol. 35, s. 5 i nn.

²³ *Komentarz Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża do postanowień II PD dołączonego do konwencji genewskich z 1949 r. (z 1987 r.)*,

<https://ihldatabases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Comment.xsp?action=openDocument&documentId=15781C741BA1D4DCC12563CD00439E89>, 2.12.2018.

Spoglądając na konflikt zbrojny w Syrii i Iraku, wydaje się *prima facie*, że doskonale pasuje do niego opis hobbesowskiego stanu „wojny wszystkich przeciw wszystkim”²⁴, gdyż w konflikt syryjski zaangażowane są mocarstwa światowe, kraje występujące w regionie Zatoki Perskiej, islamskie grupy ekstremistyczne oraz liczne grupy rebeliantów, które albo zawierają ze sobą sojusze, albo prowadzą przeciwko sobie działania zbrojne²⁵. Przebieg konfliktu syryjskiego można podzielić zatem na kilka faz ze względu na zmienność poziomu jego intensywności i charakteru prowadzonych działań. W pierwszym etapie konfliktu, który rozpoczął się w marcu 2011 r., mieliśmy do czynienia jedynie z zamieszkami i niepokojami wewnętrznymi wynikającymi ze sprzeciwu społecznego wobec reżimu Baszara al-Asada. Z czasem jednak protesty i niepokoje zaczęły rozprzestrzeniać się na coraz większą część terytorium Syrii i Iraku. Dlatego też w obliczu dynamicznie zmieniającej się sytuacji politycznej Syrii prowadzone działania zbrojne stron walczących przybierały postać systematycznych i zorganizowanych ataków na przeciwnika. Wydaje się zatem, że w myśl art. 1 II PD z 1977 r. konflikt syryjski można było uznać wówczas za niemiędzynarodowy konflikt zbrojny. Bez szczególnej analizy prawnej należy skonstatować, że rządowe siły zbrojne Syrii spełniały kryteria organizacyjne określone w art. 1 II PD. W odniesieniu zaś do podmiotów pozapaństwowych, takich jak ISIS i Wolna Armia Syryjska (FSA), konieczne wydaje się przyjrzenie się elementowi organizacyjnemu tych uzbrojonych ugrupowań, ponieważ spełnienie dopiero minimalnego kryterium organizacji podmiotu pozapaństwowego decyduje o tym, czy konflikt zbrojny ma lub nie ma charakteru niemiędzynarodowego²⁶. Zgodnie

²⁴ Łac. *Bellum omnium contra omnes*.

²⁵ Por. S. Shahidsaless, *It is Russia, not IS or al- Qaeda, that Poses Primary Threat to U.S.*, MIDDLE EAST EYE, <https://www.middleeasteye.net/columns/it-russia-not-or-al-qaeda-poses-primary-threat-us-1862428491>, 12.11.2018.

²⁶ Należy jednak pamiętać, że nie jest to jedyna przesłanka decydująca o niemiędzynarodowym charakterze konfliktu zbrojnego. Do listy kryteriów zalicza się m.in.: czas i intensywność pojedynczych konfrontacji, rodzaje użytych broni i sprzęt wojskowy stron walczących w konflikcie czy zakres materialnego zniszczenia. Więcej na ten temat: *Non-international armed conflicts in Syria*, <http://www.rulac>.

z przeprowadzonymi przez Genewską Akademię Międzynarodowego Prawa Humanitarnego i Praw Człowieka badaniami nad strukturą ugrupowań walczących w Syrii, konflikt ten należy uznać za niemiędzynarodowy ze względu na to, że antyrządowe ugrupowania zbrojne: 1) posiadają strukturę wojskową, 2) przeprowadzają systematyczne operacje wojskowe oraz 3) dysponują złożoną strukturą zarządzania terytoriami, które kontrolują²⁷. Zostało to również potwierdzone w raporcie przygotowanym przez UNHCR²⁸, w którym z uwagi na intensywność i ciągłość prowadzonych działań zbrojnych oraz możliwości organizacyjne antyrządowych ugrupowań zbrojnych spełnione zostały przesłanki określone w art. 1 II PD²⁹. Należy rozważyć jeszcze jedną kwestię: czy trwające wciąż działania zbrojne w Syrii i Iraku można byłoby zakwalifikować do konfliktów zbrojnych mających charakter międzynarodowy? W konflikt syryjski zaangażowały się m.in. takie państwa jak: Rosja, Turcja, Stany Zjednoczone, Izrael czy Iran, które jednak unikają bezpośrednich konfrontacji zbrojnych. W opinii MKCK jedynie w sytuacji użycia sił zbrojnych Stanów Zjednoczonych przeciwko Syrii można jednoznacznie uznać, że zostało spełnione kryterium występowania międzynarodowego konfliktu zbrojnego³⁰. Oczywiście zewnątrzni aktorzy państwowi

org/browse/conflicts/non-international-armed-conflicts-in-syria#collapse3accord, 4.11.2018.

²⁷ Badania przeprowadzane przez Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights odbywają się w ramach zainicjowanego w 2007 roku projektu *the Rule of Law in Armed Conflicts* (RULAC). Więcej informacji na temat analizy konfliktu zbrojnego w Syrii można odnaleźć na stronie internetowej tejże organizacji. Zob. *Non-international armed conflicts in Syria*, <http://www.rulac.org/browse/conflicts/non-international-armed-conflicts-in-syria#collapse3accord>, 4.11.2018.

²⁸ Skrót od *United Nations High Commissioner for Refugees*.

²⁹ U.N. Human Rights Council, *Report of the independent international commission of inquiry on the Syrian Arab Public*, par. 12, U.N. Doc A/HRC/21/50, raport ukazał się 16.08.2012, https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/RegularSession/Session21/A-HRC-21-50_en.pdf, 10.11.2018.

³⁰ Zob. S. Nebehay, *Situation in Syria constitutes international armed conflict – Red Cross*, REUTERS, <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-redcross-idUSKBN17924T>, 1.12.2018.

wydają się być zainteresowani wpływem na przebieg konfliktu syryjskiego, zapewniając przy tym albo wsparcie syryjskiemu reżimowi, albo aktorom pozapaństwowym, ale ich zaangażowanie nie zmienia dotychczasowego charakteru konfliktu zbrojnego³¹.

Przykład Syrii doskonale obrazuje problem traktowania danej sytuacji jako konfliktu zbrojnego i związanego z tym obowiązku stron walczących do respektowania międzynarodowego prawa humanitarnego, w szczególności zasad ochrony dóbr kultury. Przyjrzeć się zatem należy źródłom prawa międzynarodowego z zakresu ochrony dóbr kultury mającymi zastosowanie w sytuacji niemiędzynarodowego konfliktu zbrojnego.

Ochrona dóbr kultury w czasie niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych w świetle aktów międzynarodowego prawa humanitarnego

Kodyfikacja międzynarodowego prawa humanitarnego odnoszącego się do ochrony dóbr kultury w konfliktach zbrojnych pojawiła się już w XIX wieku, ale dopiero po II wojnie światowej społeczność międzynarodowa zdecydowała się na krok w kierunku opracowania jednolitego dokumentu międzynarodowego, który w sposób kompleksowy obejmowałby wspomniane zagadnienie. Stąd też na zorganizowanej w 1954 r. konferencji UNESCO w Hadze zgromadzeni przedstawiciele państw podpisali *Konwencję o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego*³² wraz z *Regulaminem Wykonawczym i Protokołem Dodatkowym*³³. W myśl art. 18 konwencji haska ma zastosowanie do międzynarodowych konfliktów zbrojnych, w tym także do formalnie wypowiedzianej wojny. Nie sposób nie zauważyć

³¹ Szerzej na ten temat: D. Wallace, A. McCarthy, S.R. Reeves, *Trying to make sense of the senseless: classifying the syrian war under the law of armed conflict*, "Michigan State International Law Review" 2017, vol. 25.3, s. 590–594.

³² Dalej też jako konwencja haska.

³³ *Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z Regulaminem wykonawczym do tej Konwencji oraz Protokół o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego*, Haga 14.04.1954 r., Dz.U. 1957 nr 46 poz. 212.

natomiast, że zgodnie z treścią art. 19 konwencji haska ma również zastosowanie do międzynarodowych konfliktów zbrojnych, w których to „każda ze stron konfliktu będzie obowiązana stosować co najmniej postanowienia niniejszej Konwencji, które dotyczą poszanowania dóbr kulturalnych (...)”, aczkolwiek, jak już wcześniej zostało wspomniane, odsunięcie w czasie decyzji o uznaniu danej sytuacji za konflikt zbrojny może w sposób znaczący zmniejszyć ochronę dóbr kultury. Szczególnie widoczne to bywa we współczesnych konfliktach wewnętrznych, np. w Syrii lub na Ukrainie, kiedy to ustalenie precyzyjnej kwalifikacji prawnej kryzysu budzi wiele wątpliwości³⁴. Problem implikuje także wypełnienie obowiązku ochrony dóbr kultury, który podczas międzynarodowego konfliktu zbrojnego spoczywa na państwach, natomiast w sytuacji konfliktu międzynarodowego obejmuje obie strony walczące, choć w rzeczywistości trudno jest go wyegzekwować od strony pozapaństwowej. Wynika to, po pierwsze, z tego, że w większości przypadków aktorzy pozapaństwowi nie posiadają ani odpowiednich środków technicznych, ani finansowych, by móc chronić dobra kultury podczas działań zbrojnych³⁵. Po drugie: zaznaczyć należy, że grabież dóbr kultury, a następnie ich sprzedaż stanowi jedno z najbardziej intratnych źródeł finansowania działalności bojówkarzy, o czym doskonale świadczy przykład Syrii³⁶. Po trzecie: przedmiotem zainteresowania stron walczących w konflikcie nie jest, rzecz jasna, ochrona dóbr kultury, lecz sprawowanie skutecznej kontroli i utrzymanie władzy na terenie prowadzenia działań zbrojnych.

Zarówno treść art. 18, jak i art. 19 konwencji haskiej powinna być rozpatrywana nie tylko na gruncie postanowień konwencyjnych, ale w znacznie szerszym kontekście prawnomiędzynarodowym. Oznacza to, że interpretacja art. 19 konwencji haskiej powinna odbywać się dodatkowo przy uwzględnieniu innych unormowań międzynaro-

³⁴ M. Pietras-Eichberger, dz. cyt., s. 128.

³⁵ Tamże, s. 135.

³⁶ Szerzej na ten temat: L. Lazopoulos Friedman, *ISIS's get rich quick scheme: Sell the World's cultural heritage on the black market – purchasers of ISIS-Looted Syrian artifacts are not criminally liable under the NSPA and the McCain Doctrine in the Eleventh Circuit*, „University of Miami Law Review” 2016, vol. 70 (1).

dowych, tj. wspólnego art. 3 konwencji genewskich z 1949 r. oraz II Protokołu Dodatkowego z 1977 r. Ponadto – na co słusznie zwraca uwagę H. Schreiber – w treści art. 19 ust. 1 konwencji haskiej świadomie użyto słowo „strona” z małej litery tak, aby postanowienia tegoż przepisu prawnego nie ograniczać wyłącznie do państw-stron konwencji haskiej, ale objąć nim także szeroko rozumianą grupę podmiotów pozapaństwowych³⁷.

Do konfliktów wewnętrznych ma zastosowanie również II Protokół Dodatkowy z 1999 r. dołączony do konwencji haskiej z 1954 r., który stanowi nie tylko uzupełnienie postanowień konwencyjnych, ale również ustanawia nowe instrumenty ochrony dóbr kultury, np. ochronę wzmocnioną³⁸. Ponadto dokonuje on modyfikacji zasad możliwości powoływania się przez strony konfliktu na konieczność wojskową, określaną w postanowieniach konwencyjnych zbyt ogólnikowo, co stanowiło pokusę do nadmiernego, i jednocześnie nieuzasadnionego, powoływania się na nią przez państwa, dając im niejednokrotnie zielone światło do nadużyć w ochronie dóbr kultury. Zauważyć jednak należy, że sygnatariuszami II PD jest znacznie mniej państw niż konwencji haskiej z 1954 r., co stanowczo osłabia zakres obowiązywania jego postanowień. Wśród 68 państw znajdujących się na liście sygnatariuszy II PD nie ma tam tak istotnych krajów jak Syria czy Irak, które od wielu lat pogrążone są w konfliktach zbrojnych³⁹.

Należy ponadto zauważyć, że jedynie nieliczne traktaty mają zastosowanie do konfliktów zbrojnych o charakterze międzynarodowym, w których – co ciekawe – ochrona dóbr kultury nie zawsze stanowi przedmiot regulacji⁴⁰. Jak podkreśla J.M. Henckaerts, taka

³⁷ Zob. H. Schreiber, dz. cyt.

³⁸ Ochrona wzmocniona zapewnia dobrom kultury bezwzględna nietykalność w czasie trwania konfliktu zbrojnego. Szerzej na ten temat: R. Karlikowska, *Ochrona wzmocniona dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego – znaczenie, ograniczenie i perspektywy zastosowania*, „Problemy współczesnego prawa międzynarodowego, europejskiego i porównawczego” 2016, nr 14.

³⁹ Lista państw, które ratyfikowały II Protokół Dodatkowy do konwencji haskiej z 1954 r. znajduje się na oficjalnej stronie UNESCO: <http://www.unesco.org/eri/la/convention.asp?KO=15207&language=E&order=alpha>, 3.11.2018.

⁴⁰ Do konfliktów zbrojnych międzynarodowych mają zastosowanie m.in.

sytuacja doprowadza do znacznych dysproporcji w zakresie regulacji prawnych pomiędzy międzynarodowymi a niemiędzynarodowymi konfliktami zbrojnymi⁴¹. Dlatego też, poza nielicznymi normami prawa humanitarnego przyznającymi ochronę dóbr kultury w konfliktach wewnętrznych, ma również (albo przede wszystkim) zastosowanie zwyczaj międzynarodowy.

Prawo traktatowe z zakresu międzynarodowego prawa humanitarnego stosuje się w konfliktach zbrojnych wobec stron walczących, które są sygnatariuszami umów międzynarodowych, co ogranicza zakres ich oddziaływania. Problem ten nie jest jednak zauważalny w przypadku konwencji genewskich z 1949 r., które zostały powszechnie ratyfikowane, ale – na co warto zwrócić uwagę – mają zastosowanie w sytuacji występowania międzynarodowych konfliktów zbrojnych.

Z punktu widzenia ochrony dóbr kultury w niemiędzynarodowych konfliktach zbrojnych istotne znaczenie ma wspomniany już II Protokół Dodatkowy z 1977 r., podpisany przez 168 państw, który, podobnie jak w przypadku II PD dołączonego do konwencji haskiej z 1954 r., nie został podpisany przez takie państwa jak Syria czy Irak⁴². Z tego powodu do niedawna można było mówić o zastosowaniu jedynie wspólnego art. 3 konwencji haskich w niemiędzynarodowych konfliktach zbrojnych. Stanowi on obecnie część międzynarodowego prawa zwyczajowego, aczkolwiek tworzy zaledwie podstawowe ramy minimalnych standardów. W związku z zaistniałą sytuacją MKCK podjął słuszny krok w kierunku opracowania *Studium poświęconego zwyczajowemu międzynarodowemu prawu humanitarnemu*, które

konwencja o broni chemicznej, konwencja ottawska o zakazie min przeciwpiechotnych, konwencja o niektórych broniach konwencjonalnych, Statut MTK.

⁴¹ J.M. Henckaerts, *Studium poświęcone międzynarodowemu prawu humanitarnemu: wkład w zrozumienie i poszanowanie zasad prawa dotyczących konfliktu zbrojnego*, s. 8, https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/pol-irrc_857_henckaerts.pdf, 1.12.2018.

⁴² Lista państw-stron II PD z 1977 r. dołączonego do konwencji genewskich z 1949 r. znajduje się na oficjalnej stronie MKTK: https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/States.xsp?xp_viewStates=XPages_NORMStatesParties&xp_treatySelected=475, 3.11.2018.

miałoby zastosowanie nie tylko do niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych, ale także do państw niebędących stroną umów międzynarodowych w tym zakresie⁴³.

Jednym z przejawów aktywności społeczności międzynarodowej w zakresie zwiększenia oddziaływania międzynarodowego prawa humanitarnego jest przyznanie zasadom określonym w regulaminie haskim z 1907 r.⁴⁴ charakteru zwyczajowego prawa w niemiędzynarodowych konfliktach zbrojnych. Zasady wymienione w regulaminie haskim nakładają *inter alia* na strony konfliktu obowiązek ochrony budowli, które służą celom nauki, sztuki i religii, oraz pomników historii, lecz wyłącznie pod warunkiem, że nie są one wykorzystywane do celów wojskowych⁴⁵. Ponadto prawo zwyczajowe wymaga ochrony dóbr o wielkim znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego wszystkich narodów poprzez powstrzymanie się od atakowania lub wykorzystywania ich do celów, które narażałyby je na zniszczenia lub uszkodzenia; chyba że wymagałaby tego kategoryczna konieczność wojskowa, określona w postanowieniach konwencji haskiej z 1954 r. Na gruncie prawa zwyczajowego zakazuje się również wszelkich działań mających na celu grabież, kradzież lub wandalizm w stosunku do dóbr kultury. Wymienione powyżej zakazy stanowią jednocześnie przedmiot regulacji Konwencji Haskiej z 1954 r., co zdaniem J.M. Henckaerts stanowi dowód wpływu tychże postanowień konwencyjnych na praktykę państw w zakresie ochrony dóbr kultury w konfliktach zbrojnych⁴⁶.

W opracowanych przez Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża 161 zasadach zwyczajowego międzynarodowego prawa humanitarnego, kilka z nich ma zastosowanie w sytuacji ochrony dziedzictwa kulturowego w konfliktach zbrojnych. Potwierdzeniem na to jest chociażby zasada nr 38, w świetle której nakłada się na strony walczące obowiązek poszanowania dóbr kultury podczas pro-

⁴³ Szerzej na ten temat zob.: J.M. Henckaerts, dz. cyt., s. 7–8.

⁴⁴ *Regulamin dotyczący praw i zwyczajów wojny lądowej*, Haga 18.10.1907 r., Dz.U. 1927 nr 21 poz. 161.

⁴⁵ Zob. art. 27 Regulaminu haskiego z 1907 r.

⁴⁶ J.M. Henckaerts, dz. cyt., s. 24.

wadzonych działań zbrojnych. Niewątpliwą słabością wymienionej powyżej zasady, jak również zasady nr 39, jest zawarcie w nich możliwości powołania się na kategorię konieczności wojskowej nawet w sytuacji występowania w obszarze działań zbrojnych dóbr kultury mających wielkie znaczenie dla wszystkich narodów⁴⁷. Zgodnie zaś z zasadą nr 40 każda ze stron uczestniczących w konflikcie jest zobowiązana chronić dobra kultury; dlatego też zabrania się: „dokonywania jakiegokolwiek zajęcia, zniszczenia lub rozmyślnej profanacji instytucji religijnych, dobroczynnych, edukacyjnych, sztuki i nauki, pomników historycznych oraz dzieł sztuki i nauki” oraz bezprawnego przywłaszczenia lub rabunku dóbr kultury⁴⁸.

Intensywność występujących współcześnie międzynarodowych konfliktów zbrojnych, w których dochodzi do ogromnych zniszczeń dóbr kultury, coraz bardziej uzasadnia potrzebę obowiązywania zasady odpowiedzialności jednostki za naruszenia międzynarodowego prawa humanitarnego. Zagadnienie to pojawia się w ramach art. 28 konwencji haskiej z 1954 r. oraz w art. 15 dołączonego do niej II Protokołu Dodatkowego z 1999 r., w którym wskazano katalog czynów podlegających penalizacji. W świetle tegoż artykułu:

Każda osoba popełnia przestępstwo (...) jeżeli (...) a) czyni celem ataku dobro kulturalne objęte ochroną wzmocnioną; b) wykorzystuje dobro kulturalne objęte ochroną wzmocnioną lub jego najbliższe otoczenie do wsparcia działań wojskowych; c) powoduje rozległe zniszczenia lub zawłaszcza objęte ochroną na mocy Konwencji i niniejszego Protokołu⁴⁹.

Bestialskie niszczenie dóbr kultury było przedmiotem zainteresowania *inter alia* Międzynarodowego Trybunału Wojskowy w Norymberdze oraz trybunałów *ad hoc*, jak na przykład Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii. Naruszenie praw z zakresu międzynarodowej ochrony dóbr kultury stanowiło jednakże w ich jurysdykcji jedynie marginalny aspekt rozpatrywanych przez sę-

⁴⁷ Zob. M. Pietras-Eichberger, dz. cyt., s. 132.

⁴⁸ Zob. J.M. Henckaerts, L. Doswald-Beck, dz. cyt., s. 132 i nn.

⁴⁹ Art. 15 II Protokołu Dodatkowego z 1999 r. dołączonego do konwencji haskiej z 1954 r.

dziów zbrodni wojennych⁵⁰. Kamieniem milowym dla skuteczności ochrony dóbr kultury w konfliktach zbrojnych okazała się być dopiero działalność jurysdykcyjna Międzynarodowego Trybunału Karnego, który w wyroku z 27 września 2016 r. skazał Ahmada Al Faqi Al Mahdi na dziewięć lat więzienia za udział w zniszczeniu dziewięciu mauzoleów oraz drzwi meczetu w Timbuktu, znajdującego się od 1988 r. na Liście Światowego Dziedzictwa UNESCO⁵¹. Działalność sądownicza MTK dowodzi, że system odpowiedzialności jednostki za zbrodnie przeciwko dobrom kultury może stanowić w przyszłości znaczące narzędzie w walce o przestrzeganie przez strony uczestniczące zasady ochrony dóbr kultury w konflikcie zbrojnym.

Podsumowanie

W dziejach ludzkości konflikty zbrojne – niezależnie od miejsca i czasu, w którym się odbywały – zawsze obfitowały w straty życia ludzkiego oraz dóbr kultury. Wydawać by się mogło, że doświadczenia II wojny światowej w kwestii zniszczeń europejskiego dziedzictwa kulturowego na długo będą stanowić przestrozę dla społeczności międzynarodowej. Uległo to zmianie w obliczu doświadczeń wyniesionych z prowadzonych później wojen na Bałkanach i w Zatoce Perskiej, jak i podczas obecnie trwającego konfliktu zbrojnego na terenie Syrii i Iraku. Przerazająca skala zniszczeń dziedzictwa kulturowego Bliskiego Wschodu ukazuje, że międzynarodowy system ochrony dóbr kultury, ustanowiony przede wszystkim w latach 50. XX w., posiada niewielką efektywność w sytuacji zaistnienia niemiedzynarodowego konfliktu zbrojnego. Spowodowane jest to z jednej strony trudnościami z jednoznaczną kwalifikacją danej sytuacji

⁵⁰ Szerzej na ten temat zob.: K. Wierczyńska, A. Jakubowski, *Zbrodnie przeciwko dziedzictwu kulturowemu przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym – analiza krytyczna*, „Studia prawnicze” 2016, z. 1; S.E. Nahlik, dz. cyt.; K. Zeidler, *Prawo ochrony dziedzictwa kultury*, Warszawa 2007, s. 241.

⁵¹ Por. M. Sterio, *Individual Criminal Responsibility for the destruction of religious and historic buildings: The Al Mahdi Case*, „Case Western Reserve Journal of International Law” 2017, Vol. 49 (1).

jako konfliktu zbrojnego niemającego charakteru międzynarodowego; z drugiej zaś strony trudnościami w nakładaniu na strony walczące zobowiązań poszanowania dóbr kultury w działaniach zbrojnych. Niewystarczające w tym zakresie jest również *ius in bello*, które w stosunku do niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych ma charakter fragmentaryczny. Pozytywnie należy zaś ocenić włączenie obowiązku ochrony dóbr kultury w konfliktach zbrojnych do zwyczaju międzynarodowego, co może zwiększyć w przyszłości zasięg jego oddziaływania. W kontekście przyszłego potencjalnego pociągnięcia członków syryjskich sił zbrojnych lub zbrojnych ugrupowań opozycyjnych do odpowiedzialności za zniszczenia dziedzictwa kulturowego Bliskiego Wschodu znaczący może okazać się wyrok Międzynarodowego Trybunału Karnego w sprawie Ahmada Al Faqi Al Mahdi, w ramach którego świadomy udział w niszczeniu bezcennych zabytków należy traktować jako zbrodnię wojenną.

Bibliografia

- Decision on the defence motion for interlocutory appeal on jurisdiction*, <http://www.icty.org/x/cases/tadic/acdec/en/51002.html>, 1.12.2018.
- Director-General condemns destruction of vestiges in the Ancient City of Bosra, a Syrian World Heritage site*, UNESCO, 24.12.2015, <https://whc.unesco.org/en/news/1416/>, 3.11.2018.
- Director-General Irina Bokova condemns the destruction of the Mar Elian monastery in Syria*, UNESCO, 21.08.2015, <https://en.unesco.org/news/director-general-irina-bokova-condemns-destruction-mar-elian-monastery-syria>, 26.11.2018.
- Grant P.B., *Islamic law, international law and non-international armed conflict in Syria*, „Boston University International Law Journal” 2017, Vol. 35.
- Henckaerts J.M., Doswald-Beck L., *Customary International Humanitarian Law*, Vol. 1: *Rules*, International Committee of the Red Cross 2005.
- Henckaerts J.M., *Studium poświęcone międzynarodowemu prawu humanitarnemu: wkład w zrozumienie i poszanowanie zasad prawa dotyczących konfliktu zbrojnego*, https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/pol-irrc_857_henckaerts.pdf, 1.12.2018.
- How Syria's ancient treasures are being smashed*, BBC, 10.07.2014, <https://www.bbc.com/news/magazine-28191181>, 3.11.2018.

- II Protokół dodatkowy do Konwencji genewskich z dnia 12 sierpnia 1949 r. dotyczący ochrony ofiar niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych, sporządzony w Genewie w dniu 8 czerwca 1977 r., Dz.U. 1992 nr 41 poz. 175.
- Karlikowska R., *Ochrona wzmocniona dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego – znaczenie, ograniczenie i perspektywy zastosowania*, „Problemy współczesnego prawa międzynarodowego, europejskiego i porównawczego” 2016, nr 14.
- Komentarz Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża do postanowień Konwencji genewskiej o polepszaniu losu rannych i chorych w armiach czynnych (I konwencja genewska) z 12 sierpnia 1949 r.* (z 1958 r.), <https://ihl.databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Comment.xsp?action=openDocument&documentId=1919123E0D121FEFC12563CD0041FC08>, 3.09.2018.
- Komentarz Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża do postanowień II PD dołączonego do konwencji genewskich z 1949 r.* (z 1987 r.), <https://ihl.databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Comment.xsp?action=openDocument&documentId=15781C741BA1D4DCC12563CD00439E89>, 2.12.2018.
- Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z Regulaminem wykonawczym do tej Konwencji oraz Protokół o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego*, Haga 14.04.1954 r., Dz.U. 1957, nr 46 poz. 212.
- Krztoń W., *Wojna i konflikt zbrojny – przemiany*, „Obronność. Zeszyty Naukowe Wydziału Zarządzenia i Dowodzenia Akademii Obrony Narodowej” 2013, nr 1.
- Large part of ancient souk in Syria’s Aleppo in ashes: activists*, REUTERS, 30.09.2012, <https://www.reuters.com/article/us-syria-crisis/large-part-of-ancient-souk-in-syrias-aleppo-in-ashes-activists-idUSBRE88J0X720120930>, 3.11.2018.
- Lazopoulos Friedman L., *ISIS’s get rich quick scheme: Sell the World’s cultural heritage on the black market – purchasers of ISIS-Looted Syrian artifacts are not criminally liable under the NSPA and the McCain Doctrine in the Eleventh Circuit*, „University of Miami Law Review” 2016, Vol. 70 (1).
- Nahlik S.E., *Grabież dzieł sztuki: rodowód zbrodni międzynarodowej*, Wrocław–Kraków 1958.
- Nebehay S., *Situation in Syria constitutes international armed conflict – Red Cross*, REUTERS, <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-redcross-idUSKBN17924T>, 1.12. 2018.
- Non-international armed conflicts in Syria*, <http://www.rulac.org/browse/conflicts/non-international-armed-conflicts-in-syria#collapse3accord>, 4.11.2018.
- Nowakowska-Małusecka J., *Odpowiedzialność karna jednostek za zbrodnie popełnione w byłej Jugosławii i w Rwandzie*, Katowice 2000.
- Pietras-Eichberger M., *Ochrona dóbr kulturalnych podczas niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych*, [w:] *Ochrona dziedzictwa kultury w konfliktach zbrojnych*

- w świetle prawa międzynarodowego i krajowego, 60 lat konwencji haskiej i 15 lat jej protokołu dodatkowego*, red. E. Mikos-Skuza, K. Sałaciński, Warszawa 2015.
- Regulamin dotyczący praw i zwyczajów wojny lądowej*, Haga 18.10.1907 r., Dz.U. 1927 nr 21 poz. 161.
- Schreiber H., *Komentarz do Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z Regulaminem wykonawczym do tej Konwencji oraz Protokołem dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego*, [w:] *Konwencje UNESCO w dziedzinie kultury. Komentarz*, red. K. Zalańska, Lex 2014, 3.11.2018.
- Shahidsaless S., *It is Russia, not IS or al- Qaeda, that Poses Primary Threat to U.S., MIDDLE EAST EYE*, <https://www.middleeasteye.net/columns/it-russia-not-or-al-qaeda-poses-primary-threat-us-1862428491>, 12.11.2018.
- Sterio M., *Individual Criminal Responsibility for the destruction of religious and historic buildings: The Al Mahdi Case*, „Case Western Reserve Journal of International Law” 2017, Vol. 49 (1).
- Strykowska S., *Problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego w działalności międzynarodowych trybunałów karnych*, „Adam Mickiewicz University Law Review” 2016, t. 6.
- Syria Crusader Castel Krak de Chevaliers has war scars*, BBC, 22.03.2014, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-26696113>, 3.11.2018.
- The struggle against Cultural Cleasing is a Security Imperative*, UNESCO, 2.07.2015, http://www.unesco.org/new/en/member-states/single-view/news/the_struggle_against_cultural_cleansing_is_a_security_impera/, 26.11.2018.
- U.N. Human Rights Council, *Report of the independent international commission of inquiry on the Syrian Arab Public*, par. 12, U.N. Doc A/HRC/21/50, raport ukazał się 16.08.2012, https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/RegularSession/Session21/A-HRC-21-50_en.pdf, 10.11.2018.
- Wallace D., McCarthy A., Reeves S.R., *Trying to make sense of the senseless: classifying the syrian war under the law of armed conflict*, „Michigan State International Law Review” 2017, Vol. 25.3.
- Wierczyńska K., Jakubowski A., *Zbrodnie przeciwko dziedzictwu kulturowemu przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym – analiza krytyczna*, „Studia prawnicze” 2016, z. 1.
- Zeidler K., *Prawo ochrony dziedzictwa kultury*, Warszawa 2007.

The protection of cultural property in non-international armed conflicts

Summary: In her article, the author points out that contemporary armed conflicts are often of a non-international nature. She provides the example of the ongoing conflict in Syria and Iraq as one in which cultural property of universal importance has been at risk of destruction. Based on the definition of non-international armed conflict, she notes that only a limited number of treaties belonging to the field of international humanitarian law include provisions aimed at protecting cultural property during an armed conflict. She praises the inclusion of rules concerning the safeguarding of cultural property to the general body of international customary law. She also notes that the introduction of the concept of individual responsibility for violations of international humanitarian law may pave the way for a more efficient exercise of rules concerning the safeguarding of cultural property in armed conflicts.

Keywords: protection of cultural property, armed conflicts, international humanitarian law, conflict in Syria and Iraq, international customary law